

ber 2004. Een tweede kenmerk is dat het geschiedverhaal hier heel sterk geschreven is vanuit het perspectief van de 'basis': centraal staan evocaties van situaties van onrecht en onderdrukking en vervolgens van de gerechtvaardigde strijd daartegen. De vakorganisatie NVV trad daarbij nu eens remmend dan weer sturend op, maar uiteindelijk hadden basis en leiding elkaar altijd nodig en vonden ze elkaar in de noodzakelijke strijd, ook al had die leiding daarbij niet zelden een geheel eigen agenda. Overigens gold dat ook voor de katholieke en protestantse arbeiders; dit is een verschil met Harmsen en Reinalda, die de laatste groep min of meer voor de vakbondsstrijd hadden afgeschreven (zie aldaar, p. 199-202; vgl. Van der Velden, p. 99). Van der Velden constateert dat de wederzijdse verbondenheid sinds de neoliberale jaren tachtig onder toenemende druk is komen te staan, maar legt toch vooral de nadruk op de toen gevoerde acties.

Van der Velden schrijft zeer leesbaar in een eenvoudige, beeldende taal en daarmee is iedere bladzijde een pleidooi voor zijn visie. Toch bekruipt de lezer die op de hoogte is van de vakbondsgeschiedenis en vakbondsgeschiedschrijving herhaaldelijk het gevoel dat er wat al te gemakkelijk over de problemen heen wordt gestapt. Het totale macro-economische kader waarbinnen niet alleen de centrales, maar ook de individuele bonden moesten opereren blijft vrijwel geheel buiten schot. Zo wordt niet ingegaan op de oorzaken en gevolgen van de teloorgang van de traditionele industrieën waardoor ook de organisatorische basis van de vakbeweging werd aangetast. Hetzelfde geldt voor de dilemma's van de verzorgingsstaat en de politieke afwegingen die de (bevriende) politieke partijen maakten. Zo bezien moest de meermaals genoemde demonstratie van 2004 vooral bewijzen dat de strijdbaarheid onder de arbeiders uiteindelijk nog altijd gemobiliseerd kon worden. Van der Veldens conclusie dat dit bewijst dat de problemen van de vakbeweging de wereld uit zouden zijn als deze zich weer zou concentreren op haar kerntaak van strijdbare belangenbehartiging en wellicht door de sociale zekerheid weer voor de eigen leden te organiseren, lijkt dan ook weinig realistisch. Zelf denk ik dat het succes van oktober 2004 vooral moet worden gezocht in een mechanisme dat we in de sociale geschiedenis veel vaker zien: latente maar ideologisch nog niet sterk gefundeerde onvrede kan zich plotseling manifesteren onder de vlag van ideologisch uitgesproken organisaties, louter omdat deze in een gegeven situatie de beste articulatie van dit protestgevoel bieden, maar dit hoeft nog geen blijvende of principiële keuze voor deze organisaties te betekenen.

Erik Nijhof
Universiteit Utrecht

Paul Brusse en Willem van den Broeke, *Provincie in de periferie. De economische geschiedenis van Zeeland 1800-2000* (Utrecht: Matrijs, 2005) 432 p. ISBN 905345277X

Sinds 1988 stimuleert de Stichting Historisch Onderzoek Zeeland het onderzoek naar de geschiedenis van deze provincie. Dat resulteerde in 1998 in de monumentale *Geschiedenis van de Zeeuwse landbouw* van Peter Priester en onlangs is een even monumentale economische geschiedenis van Zeeland van 1800 tot 2000 verschenen van de hand van de Utrechtse historici Paul Brusse en Willem van den Broeke.

Het boek is opgebouwd uit vier hoofdstukken die ieder een periode van vijftig jaar beslaan. Elk hoofdstuk heeft dezelfde opzet: eerst komt de economische ontwikkeling van Nederland en België aan de orde, daarna wordt de Zeeuwse ontwikkeling behan-

deld aan de hand van de thema's demografie en economische structuur, infrastructuur, landbouw en visserij, nijverheid en ten slotte de dienstensector. Een probleem met de opzet is dat ontwikkelingen zich niet altijd aan de gekozen chronologie houden. Zo worden de tramlijnen en openbare nutsbedrijven, die beide opkomen vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw, pas in het hoofdstuk over de periode 1900-1950 behandeld.

Voordeel van deze opzet is dat de Zeeuwse ontwikkelingen in een breed kader worden geplaatst en dat het gemakkelijk is dingen op te zoeken. Het boek is bij uitstek geschikt als naslagwerk. Het geeft een haast encyclopedisch overzicht van de ontwikkeling van de verschillende sectoren van de Zeeuwse economie, die elk met veel diepgang en oog voor detail worden besproken. Hierdoor komen we veel nieuws te weten, zoals over de voor Zeeland zo belangrijke oester- en mosselvisserij, de nutsbedrijven en het toerisme. Een nadeel is wel dat het boek door de grote informatiedichtheid niet altijd even vlot leest. De lezer wordt gelukkig geholpen door de vele fraaie illustraties met verhelderende onderschriften. Een enkele keer is echter de synchronisatie tussen betoog en onderschrift niet helemaal geslaagd. Zo wordt in de tekst op pagina 311 uitgelegd dat rond 1970 wel 80 procent van de Zeeuwse koeien machinaal werd gemolken, terwijl bij de afbeelding op de voorgaande bladzijde doodleuk wordt beweerd dat in dat jaar de meeste beesten nog met de hand werden gemolken.

De auteurs hebben meer gewild dan alleen een beeld te geven van de diverse sectoren. Ze willen ook verklaren waarom de ontwikkeling van de Zeeuwse economie in de voorbije tweehonderd jaar vrijwel altijd achtergebleven is bij die van Nederland als geheel. Hierbij richten ze hun pijlen op het beeld van de Zeeuwse economische geschiedenis, dat geschetst is in het proefschrift van M.C. Verburg, de vroegere directeur van het Economisch-Technologisch Instituut van Zeeland (*Zeeland 1940-1990*). Volgens Verburg zou in Zeeland na de bloeiperiode van de Vroegmoderne Tijd een lange periode van stagnatie zijn ingetreden, die pas doorbroken werd door de industrialisatie vanaf omstreeks 1960. Het feit dat Verburg zelf een van de zogeheten 'deltaboys' was – jonge ambtenaren die Zeeland in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw wilden opstoten in de vaart der volkeren – zal niet vreemd zijn aan deze visie. Brusse en Van den Broeke tonen overtuigend aan dat dit beeld onjuist is. Vóór 1960 vonden wel degelijk allerlei nieuwe ontwikkelingen plaats. Zo industrialiseerde de Zeeuws-Vlaamse kanaalzone reeds lang voordat de *deltaboys* zelfs maar geboren waren. Anderzijds blijkt dat, hoewel zich na 1960 belangrijke industrieën in Zeeland vestigden – Dow Chemical, Hoechst, Pechiney – Zeeland toch een overwegend ruraal gewest bleef dat ietwat achter de ontwikkelingen in Nederland als geheel aanhobbelde. Overigens besteden de auteurs voor de periode na 1950 wel veel aandacht aan het beleid van de rijksoverheid, maar blijft het actieve beleid van de provincie en sommige gemeenten naar mijn gevoel onderbelicht. Hierdoor wordt niet duidelijk dat het voor de jaren 1950 zo kenmerkende planningsdenken ook in Zeeland ingang had gevonden.

Wat ook niet helemaal uit de verf komt, is de rol van Belgische investeerders in de economische ontwikkeling van vooral Zeeuws-Vlaanderen. Al sinds de negentiende eeuw investeerden Belgen hier in inpolderingen, spoorwegen, tramlijnen en belangrijke industrieën in de kanaalzone. Zonder Belgisch kapitaal en ondernemerschap zou Zeeuws-Vlaanderen er nu heel anders uit hebben gezien. De auteurs vermelden waar nodig netjes dat een en ander met Belgisch kapitaal tot stand is gekomen, maar een totaalbeeld van de omvang en de chronologie van die investeringen ontbreekt. Dat zal mede een gevolg zijn van de sectorgewijze indeling van het boek, waardoor sectorover-

stijgende factoren als de Belgische investeringen ietwat verbrokkeld worden gepresenteerd.

Ik vind dit vooral jammer omdat een nadere analyse van de Belgische investeringen een ander licht op de economische ontwikkeling van Zeeland had kunnen werpen. Brusse en Van den Broeke verklaren die achterblijvende ontwikkeling nu vooral uit de perifere ligging van de provincie. Maar periferie is een relatief begrip; vanuit Den Haag of Utrecht gezien mag Zeeland perifeer gelegen zijn, vanuit Antwerpen of Gent bekeken zijn de Westerschelde en zijn oevers verre van perifeer. De Belgen hebben in 1918 niet voor niets geprobeerd Zeeuws-Vlaanderen te annexeren. De auteurs menen – terecht, denk ik – dat vestigingsfactoren zoals de geografische ligging en verkeersinfrastructuur de belangrijkste verklaring vormen voor het verloop van de economische ontwikkeling van Zeeland. Vaak waren die factoren inderdaad in het nadeel van de provincie, maar in heel wat gevallen pakten de ligging aan diep water en de gunstige situering ten opzichte van België en Frankrijk ook heel voordelig uit, zoals ook blijkt uit verschillende voorbeelden in het boek (zoals Dow in Terneuzen of Neckermann in Hulst). Het kaartje waarmee elk hoofdstuk opent is dan ook niet alleen onjuist omdat Tholen en Sint-Philipsland hierop geannexeerd lijken te zijn door Noord-Brabant, maar ook omdat het ophoudt bij de landsgrens, waardoor Zeeland meer perifeer gaat lijken dan het is.

Dit neemt niet weg dat Brusse en Van den Broeke een boek hebben geschreven waar zij en de Zeeuwen trots op kunnen zijn. De visie die zij neerzetten is overtuigend en onderbouwd met uitstekend onderzoek. Dit doorwrochte werk zal nog lang de standaard blijven.

Piet van Cruyningen
Wageningen Universiteit

Wim Weenink, *Bankier van de wereld. Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen (1897-1976)* (Leiden: Uitgeverij Prometheus bv Vassallucci, 2005) 575 p. ISBN 9044604767

Beyen was een groot man, blijkens de lijvige biografie van Wim Weenink; misschien wel te groot voor Nederland, dat altijd ‘moeite heeft om zijn grote zonen te eren’. Vrijwel direct schoten mij bij deze woorden Plechanovs beroemde artikel over de rol van de persoonlijkheid in de geschiedenis te binnen. Volgens deze Russische marxist is een groot man groot omdat hij, vrij vertaald, meer dan alle anderen in staat is oplossingen te vinden voor de belangrijkste maatschappelijke problemen van zijn tijd (Georgi Plechanov, *De rol van de persoonlijkheid in de geschiedenis*, 1898). Voor Weenink echter spelen bespiegelingen over het verband tussen de maatschappelijke ontwikkeling en de invloed van het individu daarop geen enkele rol. Dat is dan ook gelijk het zwakste punt van deze dissertatie; ze mist een theoretische onderbouwing. Daar tegenover staat dat het boek zich laat lezen als een roman en gebaseerd is op degelijk onderzoek in tientallen overheids- en bedrijfsarchieven. Weeninks journalistieke achtergrond (*NRC Handelsblad*) is duidelijk merkbaar in zijn goed leesbare stijl. En de bijzondere invloed van Beyen op de recente Nederlandse geschiedenis, ook al was het vaak achter de schermen, rechtvaardigt een studie als deze zonder meer.